

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

А.Р. Стеценко, О.М. Орихівська, Н.О. Кононенко

*Відокремлений структурний підрозділ «Аграрно-економічний фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету» (м. Полтава, Україна)
e-mail: arsiarsi2009@gmail.com; ORCID: 0009-0003-6711-0247
e-mail: orekhovskaja.ok@ukr.net; ORCID: 0009-0008-5252-2018
e-mail: teacher.sg.04@agrokoledg.poltava.ua; ORCID: 0009-0004-5755-815X*

Дослідження присвячене комплексному аналізу стану та перспектив розвитку органічного виробництва в Україні як ключового чинника забезпечення продовольчої безпеки та екологічної стабільності. У роботі висвітлено теоретичні основи органічного землеробства, зокрема визначено його роль у збереженні біорізноманіття, відтворенні родючості ґрунтів та мінімізації негативного впливу на довкілля. На основі аналізу офіційних моніторингових звітів профільних відомств за 2023–2024 рр. виявлено критичне статистичне скорочення галузевих показників: загальної кількості операторів ринку на 45,95% та площ сільськогосподарських угідь з органічним статусом на 86,94%. Встановлено, що такі негативні тенденції зумовлені комплексною дією воєнних чинників (окупація, мінування) та перехідним періодом адаптації виробників до вимог нового національного законодавства. Проаналізовано світові тенденції зростання попиту на екологічно чисту продукцію та законодавче забезпечення галузі в Україні. Особливу увагу приділено науковій спадщині провідних вчених Полтавщини, чий досвід став фундаментом для розвитку сучасних екологічних агротехнологій. Методологія дослідження включає теоретичний аналіз, соціологічне опитування населення з використанням цифрових інструментів, а також результати власних польових експериментів. Підсумки опитування засвідчили високий рівень зацікавленості населення питаннями органічної продукції. У роботі детально розглянуто негативний вплив повномасштабного вторгнення на аграрний сектор, зокрема проблему замінованих полів та порушеної логістики, а також механізми міжнародної підтримки відновлення галузі. Обґрунтовано необхідність переходу фермерських господарств до моделі циклічної економіки, що передбачає інтеграцію виробництва біопалива з біомаси як інструменту енергетичної автономії та економічної диверсифікації. Вагомою складовою роботи є результати власних практичних досліджень в умовах Правобережного Лісо-stepу. Доведено ефективність органічних методів вирощування рослин, коли застосування природних стимуляторів росту забезпечує врожайність, ідентичну врожайності з використанням хімічних добрив. Обґрунтовано доцільність вирощування мікрозелені як швидкорослого суперфуду. Проведено порівняльний аналіз обробки ґрунту, який показав переваги глибокорихлення над традиційною оранкою у питаннях вологонакопичення та збереження структури гумусового шару. Зроблено висновки про необхідність посилення державної підтримки органічних виробників та впровадження інноваційних біотехнологій. Сфера застосування результатів охоплює діяльність фермерських господарств, навчальний процес аграрних закладів освіти та формування стратегій розвитку сільських територій.

Ключові слова: сталий розвиток, екологія, економіка, сільське господарство, здорове харчування, органічне землеробство, соціально-економічний аспект.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку світової економіки органічне виробництво перетворилося з нішевого сегмента на потужний глобальний тренд, поява якого зумовлена зростанням попиту на безпечні харчові

продукти та необхідністю збереження навколишнього середовища. Для України, яка володіє унікальним земельно-ресурсним потенціалом, розвиток органічного сектору є не лише питанням економічної вигоди, а й стратегічним інструментом забезпечення продовольчої безпеки держави та оздоров-

лення нації. В умовах повномасштабного вторгнення та екологічних викликів актуалізується потреба у впровадженні ресурсоощадних технологій, що мінімізують антропогенне навантаження на довкілля.

У світовій науковій літературі широко висвітлено питання сертифікації, маркетингу та загальних принципів органічного землеробства. Водночас, попри наявність ґрунтовних теоретичних розробок вітчизняних вчених, низка практичних аспектів залишається недостатньо вивченою. Зокрема, потребують детальнішого аналізу питання адаптації органічних технологій до умов воєнного часу, а також експериментальне підтвердження ефективності доступних біологічних методів стимуляції росту рослин порівняно з хімічними аналогами в умовах конкретних господарств. Саме необхідність поєднання теоретичного аналізу стану галузі з практичною перевіркою ефективності органічних методів зумовила вибір теми дослідження.

Метою роботи є охарактеризувати сучасний стан та перспективи розвитку органічного виробництва в Україні, проаналізувати вплив воєнних дій на галузь та на основі власних експериментальних досліджень виявити ефективність застосування біологічних методів у рослинництві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні засади розвитку органічного сектору та його роль у соціально-економічному відродженні сільських територій висвітлено в окремих публікаціях сучасних дослідників. Зокрема, питання правового регулювання та системного значення органічного виробництва розглядаються в наукових напрацюваннях: Є. Милованова [1], А. Гетьмана та ін. [2], а також у законодавчих актах [3]. Особливості державного регулювання розвитку фермерських господарств та механізми їх підтримки в умовах воєнного стану досліджують І. Фурман та В. Дмитрик [4]. Сучасні економічні виклики та трансформацію землекористування в сучасних умовах аналізують О. Будзяк та В. Будзяк [5], а

комплексне бачення проблем і перспектив розвитку органічного сільського господарства обґрунтовують В. Резніченко зі співавт. [6]. Статистичну оцінку експортного потенціалу галузі наводять експерти Дія. Бізнес [7]. Актуальний моніторинг земельного банку та динаміку сертифікації операторів ринку в умовах воєнного стану відображено у звітних матеріалах Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України за 2023–2024 рр. [8; 9]. Глобальний екологічний контекст, зокрема вплив систем землеробства на довкілля та залишкові кількості пестицидів у ґрунтах, формує коло наукових інтересів закордонних вчених Е. Lichtenberg [10], D. Knuth та ін. [11]. Світові тенденції та статистичні дані галузі узагальнено у звітах Н. Willer та J. Lernoud [12]. Агротехнологічні аспекти підвищення продуктивності культур та мінімізації стресових чинників представлені в публікаціях М. Шевнікова, А. Стеценка, О. Орихівської та А. Худобея [13–16]. Дослідники зосереджують увагу на використанні біотехнологічних методів, сидератів та селекції адаптованих сортів. Регіональні особливості впровадження органічних технологій на Полтавщині та внесок видатних аграріїв у розвиток науки висвітлюються у роботах Т. Корост із співавт. [17], М. Опари [18], Д. Синицької [19], Я. Пругла [20]. Аналіз джерельної бази засвідчує необхідність подальшого вивчення практичного досвіду органічного господарювання для забезпечення продовольчої безпеки.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологія була складена аналітично-синтетичними методами: систематизацією та абстракцією, порівнянням, узагальненням, для ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків, визначення основних критеріїв і дефініцій, детермінантних чинників та передумов розвитку органічного сектору.

Матеріалами дослідження слугували нормативно-правові акти, результати наукових досліджень та публікацій, представ-

лених у провідних базах даних (Scopus, Web of Science), вибірка яких формувалась у 2016–2025 рр. Обмеження дослідження зумовлені відсутністю доступу до повних і актуальних статистичних даних в умовах воєнного стану та складністю експериментальної перевірки теоретичних висновків.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Органічне сільське господарство — це сертифікована система управління веденням аграрного виробництва з використанням енерго- та ресурсоощадних технологій та з мінімальним використанням синтетичних речовин і механічного обробітку ґрунту, передбачає повне виключення з процесу виробництва генетично модифікованих організмів. Також органічне виробництво констатується як метод ведення сільського господарства, що обмежує використання хімічно синтезованих добрив і засобів захисту рослин і тварин. До того ж усі стадії вирощування, транспортування й переробки сільськогосподарської продукції передбачають максимальний захист довкілля, охорону здоров'я працівників і підлягають обов'язковій інспекції й сертифікації [2]. Світовий органічний сектор демонструє стабільну тенденцію до зростання, що зумовлено підвищенням інтересом суспільства до здорового харчування, екологічного способу життя та сталого використання природних ресурсів. Нині органічна продукція — світовий тренд. Виробництво органічної сільськогосподарської продукції стрімко зростає. Сільгоспвиробники усвідомили, що споживачі готові платити більш високу ціну за продукти, вирощені

органічним способом [16]. Органічне виробництво в Україні регулюється Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [3].

Для об'єктивної оцінки сучасного стану галузі проаналізовано динаміку ключових показників органічного виробництва за 2023–2024 рр. Аналіз статистичних даних (табл.) свідчить про істотні трансформаційні процеси в секторі, зумовлені як безпековими чинниками, так і змінами в регуляторному полі.

У 2024 р. в Україні зафіксовано стрімке падіння всіх показників органічного сектору: загальна кількість операторів скоротилася на 45,95%, тоді як загальна площа земель та площа земель із підтвердженим органічним статусом обвалилися майже ідентично — на 87% і 86,94% відповідно. Така негативна динаміка зумовлена трьома критичними чинниками: по-перше, фізичною втратою доступу до угідь через окупацію та мінування територій; по-друге, переходом на національну систему сертифікації, що спричинило часовий розрив у статистиці Державного реєстру; по-третє, майже повною зупинкою нових проєктів у «перехідному періоді», оскільки виробники в умовах війни уникають довгострокових інвестицій у статус, що потребує тривалого підтвердження.

У межах дослідження за допомогою сервісу Google Forms було проведено опитування 86 респондентів віком від 25 років з числа спільноти ВСП «Аграрно-економічний фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету». Аналіз відповідей продемонстрував значну обі-

Динаміка основних показників органічного виробництва в Україні (2023–2024 рр.)

Показник	2023 р.	2024 р.	Динаміка, %
Загальна кількість операторів, од.	481	260	-45,95
Загальна площа сільськогосподарських земель (органічних та перехідного періоду), га	471 176	61 267	-87,00
Площа сільськогосподарських земель із органічним статусом, га	390 923	51 064	-86,94

Примітка: складено авторами за даними [8; 9].

знаність населення (95% опитаних знайомі з поняттям), до того ж основним джерелом інформації постають соціальні мережі, а переважна більшість респондентів (92%) свідомо обирає органічні продукти, серед яких лідерами споживчих вподобань є плодоовочева продукція, м'ясо та яйця. Водночас ключовими бар'єрами розвитку галузі визначено високу вартість продукції, недостатню поінформованість про її переваги та недовіру до маркування, хоча загальні перспективи сектору більшість учасників оцінює як середні та високі; респонденти вбачають вирішення наявних проблем у посиленні державної підтримки та активізації просвітницької діяльності, про що вказує на готовність 80% опитаних долучитися до відповідних навчальних програм.

Органічне виробництво відіграє важливу роль у розвитку українського села, адже з'являються нові робочі місця (оскільки відбувається відмова від хімічних засобів захисту рослин, тому необхідна більша кількість рук; разом з органічним виробництвом розвивається і логістика, де також потрібні фахівці) і зберігаються природні ресурси. Органічне сільське господарство завдяки своєму холістичному підходу сприяє розвитку сільської місцевості у таких напрямках:

- 1) підвищення рівня управління та посилення ролі сільських громад у прийнятті управлінських рішень;
- 2) створення сприятливого економічного простору;
- 3) підтримка здорового довкілля;
- 4) збагачення соціального потенціалу сільських громад [3].

Вагомим рушієм становлення галузі є блок економічних чинників, що забезпечують її конкурентоспроможність. Ключовими серед них є підвищення рентабельності та фінансової стабільності господарюючих суб'єктів, а також стале зростання споживчого попиту на сертифіковану органічну продукцію. Важливим аспектом також є активізація інвестиційних процесів у сфері екоінновацій та поступова модернізація матеріально-технічної бази агровиробників

з орієнтацією на природоохоронні технології [6].

Отже, органічне виробництво є потужним драйвером для посилення економічного розвитку українського села. Завдяки створенню робочих місць, підвищенню рівня добробуту населення та підтримці екологічної рівноваги органічне виробництво сприяє стійкому розвитку громад, зменшенню безробіття та покращанню якості життя у сільській місцевості. Органічне харчування — ключовий чинник здорового населення, адже забезпечує організм натуральними, екологічно чистими продуктами без шкідливих хімічних речовин. Вживання органічної продукції зміцнює імунну систему, знижує ризики розвитку хронічних захворювань і покращує загальне самопочуття. Органічна продукція вирощується без пестицидів, гербіцидів, гормонів росту і антибіотиків, тому саме цей фактор знижує ризик накопичення в організмі людини токсичних речовин, що викликають алергічні реакції, порушують гормональний баланс тощо. Ситуація ускладнюється явищем так званого «ефекту коктейлю», виявленого моніторинговими дослідженнями ґрунтів. Йдеться про утворення стійких екологічних сумішей, що містять не лише сучасні засоби захисту рослин, а й залишки препаратів, заборонених понад десять років тому. Оскільки синергетичний вплив таких хімічних комбінацій на живі організми досі залишається майже не вивченим і створює зону невизначеності щодо безпеки, перехід на органічне виробництво стає єдиним дієвим запобіжником проти цих прихованих загроз [11].

Дослідження підтверджують, що органічні продукти містять більше вітамінів, антиоксидантів та корисних мікроелементів. Зокрема, органічні овочі та фрукти мають на 20–40% більше антиоксидантів, що сприяє боротьбі з передчасним старінням та знижує ризик онкологічних захворювань; органічне м'ясо та молочні продукти містять вищу концентрацію корисних омега-3 жирних кислот, що позитивно впливає на роботу серцево-судинної системи. Органічні продукти, багаті на кліт-

ковину (цільнозернові, овочі, фрукти), сприяють нормальному функціонуванню шлунково-кишкового каналу. Відсутність штучних добавок, консервантів та ГМО допомагає знизити ризик розвитку гастриту, виразкової хвороби, синдрому подразненого кишківника. Органіка забезпечує організм чистими природними речовинами та особливо корисна для дітей і майбутніх мам. Науковці доводять, що люди, які регулярно вживають органічну їжу, рідше страждають від ожиріння та метаболічного синдрому, серцево-судинних хвороб, цукрового діабету, алергічних реакцій та астми.

Органічне землеробство є не лише перспективним напрямом розвитку аграрного сектору України, а й важливою складовою збереження навколишнього середовища та здоров'я нації. Поширення екологічно безпечних технологій сприяють практичні розробки провідних науковців Полтавщини – С. Антонця, Т. Корост, В. Писаренка, М. Опари [17–19]. С. Антонєць (1935–2022 рр.) впроваджував унікальну систему органічного землеробства, пропагував природне відтворення родючості ґрунту та виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції [19]. На ПП «Агроєкологія» науковці вивчають технології, процеси, що відбуваються в ґрунті понад 40 років, не знаючи оранки, пестицидів і мінеральних добрив [18]. Щороку майбутні агрономи, механіки, технологи, лікарі ветеринарної медицини проходять тут навчальну й виробничу практики. Так, Т. Корост вважає [17], важливо донести до свідомості людей, що навала хімії заради швидкої наживи є великою загрозою як землі, так і здоров'ю людей, та користуватися такими прийомами у роботі: науково обґрунтована структура посівних площ і спеціалізованих сівозмін із насиченням багаторічними бобовими травами близько 25–27%, мілкий обробіток ґрунту, використання сидератів, внесення органічних добрив. В. Писаренко активно працює над розвитком органічного землеробства в Україні, зосереджуючи свою наукову діяльність на впровадженні екологічно безпечних технологій у сільському господар-

стві. М. Опара (1940–2022 рр.) у своїх дослідженнях «Шляхи підвищення ефективності рослинництва», «Родючість ґрунтів і енергозбереження в землеробстві», «Оздоровлення з допомогою культурних рослин», «Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроєкологія» Шишацького району», «Культурні рослини у раціональному харчуванні та оздоровленні» особливу увагу приділяв питанням органічного удобрення, зменшенню використання хімічних засобів та підвищенню ефективності біологічних методів у землеробстві [18]. Завдяки його діяльності та науковим напрацюванням в Україні формується потужна основа для розширення органічного землеробства, що допомагає покращити екологічну ситуацію та підвищити якість сільськогосподарської продукції. Важливою умовою успішного функціонування таких систем є підтримання родючості ґрунтів за допомогою біологічних методів: мінімізації обробітку, внесення органічних добрив та використання сидеральних культур. Традиційні органічні добрива (гній) можуть бути замінені альтернативними – соломою, торфом, пташиним послідом, а також сидератами (люпином, еспарцетом, горохом). Сидерація є одним із найбільш доступних і водночас ефективних способів збагачення ґрунту органічною речовиною. Вона передбачає використання спеціально вирощених культур для покращання родючості ґрунтів, боротьби з ерозією та бур'янами, зменшення втрат елементів живлення й відновлення ґрунтів у господарствах, де відчувається дефіцит органічних добрив. Досвід показує, що використання сидератів поліпшує якість сільськогосподарської продукції, знижує собівартість її виробництва та сприяє підвищенню рентабельності. Особливо високий врожай зеленої маси (25–30 т/га) забезпечують швидкоростучі капустаї культури – редька олійна, гірчиця біла, суріпиця, ріпак ярий та озимий. Згадані вище вітчизняні науковці зробили вагомий внесок у вивчення ролі зелених добрив, розглядаючи їх як екологічно безпечну альтернативу традиційним методам. Однею з найважливіших переваг

сидератів є їхня здатність знижувати рівень забур'яненості посівів, що особливо актуально для просапних культур. Використання сидератів у поєднанні з кормовими та проміжними культурами дає ефект алелопатії — зменшення кількості бур'янів на 40–50% завдяки злаково-хрестоцвітим (редька олійна, тифон) чи злаково-бобовим (вика яра). У поєднанні з іншими елементами органічної системи землеробства сидерація забезпечує формування стійких агроєкосистем. Тому, застосування сидератів є дієвим інструментом відновлення родючості ґрунтів та підвищення екологічної безпеки агросфери [14].

Органічне виробництво в Україні показує позитивну динаміку розвитку. З кожним роком зростає кількість сертифікованих органічних господарств, а також площа земель, що використовуються за органічними технологіями; загальна площа органічних угідь в Україні становить понад 400 тис. га. Господарства ведуть діяльність, орієнтуючись на внутрішній ринок та експорт. Згідно з аналітичними даними Громадської спілки «Органічна Україна» кількість переробників органічної продукції підвищилась на 33% — від 86 (2019 р.) до 114 (2020 р.), а кількість виробників готової органічної продукції збільшилась на 7% — від 60 (2019 р.) до 64 (2020 р.). Окрім того, український органічний ринок поповнився майже сотнею нових товарних позицій органічної продукції з вищою доданою вартістю. В 2021 р. значна кількість із них вперше з'явилася на українському ринку, наприклад, мед, амарант, сублімовані сушені фрукти, різноманітна консервована овочева продукція, пекарські суміші, яблучні чипси і батончики з сухофруктів. Найбільшими каналами збуту органічної продукції є супермаркети у різних містах по всій Україні. Незважаючи на те, що українці споживають набагато менше органічної продукції (менше, ніж 1 євро на душу населення), ніж жителі країн ЄС та Швейцарії, інтерес до натуральної та корисної їжі збільшився [7].

Як відомо, 24 лютого 2022 р. країна-агресор Росія розпочала повномасштабне

вторгнення на територію України. Цей день став переломним для всіх сфер економіки й для органічного виробництва зокрема. Основні наслідки для органічного сектору сільського господарства: знищення господарств; значне ускладнення виробництва та логістики через руйнування підприємств і господарств; неможливість безпечно вести сільськогосподарську діяльність через мінування полів; проблеми з експортом через закриття портів і логістичних маршрутів; зниження купівельної спроможності населення та падіння внутрішнього попиту, вибір людьми дешевшої продукції. Станом на березень 2022 р. майже третина органічних сільськогосподарських земель залишалася окупованою. Найбільше постраждали області, розташовані близько до кордонів із РФ і Білоруссю, а також південь України. Значна частина органічних сільськогосподарських земель в Київській, Сумській, Херсонській, Харківській, Запорізькій і Чернігівській обл. знаходилась на території бойових дій чи була окупована. Від початку повномасштабної війни в Україні близько 120 000 га сертифікованих органічних земель було втрачено, особливо у Херсонській і Запорізькій обл. За даними опитування українського органічного бізнесу (близько 50 компаній), проведеного ГС «Органічна Україна», в середині березня 2022 р. 30% українських органічних операторів призупинили свою діяльність, а 70% потребували фінансової підтримки. Для малих і середніх виробників найважчими були витрати на сертифікацію, виплату податків і заробітної плати, купівлю засобів захисту рослин та добрив, дозволених для використання в органічному виробництві. Велика частина виробників повністю або частково втратила бізнес, партії органічної продукції, обладнання і техніка були знищені; серед інших проблем — зруйнована інфраструктура і пошкоджені органічні поля, порушені ланцюги постачання і логістичні проблеми, а також брак робочої сили через мобілізацію чоловіків і евакуацію жінок [7]. Наразі український уряд активно працює над розвитком органічного сектору через фінансові стиму-

ли, законопроекти та програми розвитку. Прикладом є Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», що набув чинності в 2019 р. і вже кілька разів доповнювався. Цей закон визначає вимоги до сертифікації, маркування та контролю за якістю органічної продукції. Також проводяться тренінги, уроки для фермерів із метою поширення органічного виробництва, існують державні програми, що покривають витрати на сертифікацію органічної продукції. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, Європейським Союзом, США та іншими країнами у сфері органічного виробництва. Основними продуктами експорту в ЄС є органічне зерно, олія, ягоди, бобові та мед. Було підписано Угоду про асоціацію з ЄС, що дає можливість отримати сертифікації за стандартами ЄС. В Європі органічна продукція постачається в мережі магазинів органічних харчових продуктів. Найбільше точок у Німеччині, Франції та Італії (компанії Dennree, Bio-soor; супермаркети Rewe, Auchan тощо) [12]. Розвиток органічного сектору України також підтримують різні країни через міжнародні програми/проекти технічної допомоги. За останні кілька років органічний сектор України отримав підтримку за швейцарсько-українською програмою «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України» (QFTP), що впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL) у партнерстві із SAFOSO AG за підтримки Швейцарії; швейцарсько-українською програмою «Органічна торгівля заради розвитку в Східній Європі» (OT4D), що реалізується IFOAM-Organics International спільно з HELVETAS Swiss Intercooperation та Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL) за підтримки Швейцарії; завдяки проекту «Німецько-українська співпраця в галузі органічного сільського господарства» (COA – Фаза II), що впроваджується AFC/IAK та фінансується Федеральним Міністерством продо-

вольства та сільського господарства Німеччини (BMEL); проекту ЄС «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (Association4U), що впроваджується організацією «Corporate & Public Management Consulting International OU»; проекту «Східне партнерство: готовність до торгівлі»: дякуючи ініціативі EU4Business, що впроваджувалась Міжнародним торговим центром (ІТС) за фінансової підтримки Європейської Комісії; через німецький Центр сприяння імпорту (IPD), що впроваджується Федерацією оптової і зовнішньої торгівлі і послуг Німеччини (BDG) і sequa gGmbH за фінансової підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ); завдяки проекту EU4SmallFarms (Інституційна та політична реформа дрібномасштабного сільського господарства в Україні (IPRSA); проекту ПРООН «Підтримка зеленого відновлення в Україні»; через програму USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО) та проект «Конкурентоспроможна економіка України» (КЕУ); проект «Зміцнення членських бізнес-об'єднань ММСП в Україні», Фаза II, що впроваджується Програмою розвитку ООН (ПРООН) за підтримки Швейцарії; через швейцарсько-український проект «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (DECIDE), що реалізується ГО «DOCCU» у партнерстві з Цюріхським педагогічним університетом (PHZH) за підтримки Швейцарії; канадсько-український проект підтримки торгівлі та інвестицій (проект CUTIS), що впроваджувався за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади; українського проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP), що впроваджувався і співфінансувався Менонітською Асоціацією Економічного Розвитку (MEDA) та фінансувався Міністерством закордонних справ Канади (Global Affairs Canada) [7]. Успішне використання міжнародних програм та державна підтримка допоможуть Україні стати лідером органічного виробництва. Особливої уваги потребує впровадження стратегії «сталого

органічного зонування», оскільки сусідство з традиційними господарствами несе ризики забруднення пестицидами, доцільно створювати цілісні територіальні кластери, вільні від агрохімікатів. Це дасть можливість уникнути конфліктів землекористування та гарантувати чистоту продукції [5]. Важливим аргументом на користь такого розмежування є чинник мобільності шкідників. Дослідження, проведені в окрузі Керн (Каліфорнія), доводять, що навіть за бажання фермерів координувати дії, відмінності у дозволених регламентах традиційного та органічного землеробства роблять колективну боротьбу зі шкідниками на суміжних полях фактично неможливою. Це створює умови для неконтрольованої міграції шкідників між ділянками, що нівелює зусилля обох сторін [10].

Узагальнення теоретичних засад та аналіз світового досвіду дають можливість стверджувати, що органічне виробництво має значний потенціал, однак його реалізація потребує адаптації технологій до конкретних ґрунтово-кліматичних умов. Логічним продовженням роботи стала експериментальна перевірка ефективності дії біологічних методів в умовах Правобережного Лісостепу України.

Яскравим прикладом реалізації генетичного потенціалу в органічному землеробстві є соя (*Glycine max* (L.) Merrill). Вона постає стратегічною культурою завдяки унікальній здатності до симбіотичної азотфіксації, що покращує родючість ґрунту та фітосанітарний стан агроєкосистем. Вітчизняна селекційна школа досягла значних успіхів, створивши адаптовані сорти сої з урожайністю 4–5 т/га. Однак в умовах глобальних кліматичних змін реалізація цього потенціалу обмежується абіотичними стресами. Якщо в інтенсивному землеробстві для вирішення цих проблем часто застосовують генетичну модифікацію організмів (ГМО), що несе потенційні екологічні ризики та заборонена органічними стандартами, то альтернативним екологічно безпечним шляхом є використання сучасних біотехнологічних методів. Йдеться про застосування мікробних препаратів

(ендофітів, бактерій PGPR-групи), що покращують доступність елементів живлення, та біостимуляторів на основі амінокислот. Такий підхід дає змогу нівелювати вплив стресових чинників та оптимізувати живлення без застосування синтетичних агрохімікатів [13]. Практична частина дослідження охоплює комплекс агротехнічних заходів: від вибору насіння та вирощування розсади до обробітку ґрунту, що допомагає оцінити переваги органічних технологій на всіх етапах виробничого циклу. Дослідження фокусується на органічній розсаді як основі сталого землеробства. Виробництво садивного матеріалу без синтетичних добрив та стимуляторів росту забезпечує збереження родючості землі й екологічну рівновагу. У цьому розділі висвітлено технології підготовки розсади з дотриманням органічних стандартів та порівняно їх із результатами традиційного обробітку (з використанням хімікатів). Одним із найважливіших і найскладніших завдань, що стоять перед агрономом, є вибір якісного посівного матеріалу. Критично важливими є такі ознаки: генетична стійкість до патогенів, конкурентність щодо бур'янів (завдяки швидкому стартовому росту та щільному листку) та потужна коренева система для ефективного засвоєння елементів живлення з ґрунту [15]. Використання сертифікованого за органічними стандартами насіння гарантує його чистоту і відсутність генетичних модифікацій (до речі, відсутність генетичних модифікацій дає змогу проводити власну селекцію насіння і формувати посівний матеріал на власному підприємстві, а генетично-модифіковане насіння не дає плодів у другому поколінні). За можливості, радимо обирати регіональні сорти, що мають підвищену стійкість до місцевих кліматичних умов та шкідників. Окрім того, для підвищення і прискорення схожості насіння можна застосувати передпосівну підготовку — замочування насіння у розчинах природних біологічних стимуляторів, як-от настій верби та сік алое. Для вирощування здорової розсади також важливим є використання органічних ґрунтових сумішей. Зазначимо, що

найкращими компонентами органічного субстрату є перегній та компост — джерело поживних речовин; але важливо не перенаситити ґрунт цими компонентами, щоб уникнути «згорання» розсади через надлишок корисних речовин; кокосовий торф, він покращує структуру ґрунту; вермикуліт і перліт — компоненти для запобігання пересихання ґрунту та доставки достатньої кількості повітря. Ще застосовують біогумус, що сприяє активному розвитку кореневої системи. Правильне приготування субстрату має велике значення, перед використанням його слід знезаразити: найпростіший метод — полити кип'ятком. За розвитку рослини необхідно підживлювати стимуляторами росту. В органічному господарстві синтетичні стимулятори замінюють природними розчинами: настій кропиви формує зав'яз і стимулює збільшення зеленої маси, відвар цибулиння зміцнює імунітет рослин, біопрепарати на основі ефективних мікроорганізмів покращують поглинання рослинами поживних речовин. Важливо пам'ятати, що передозування навіть натуральними препаратами може спричинити надмірний ріст зеленої маси та нанести шкоду розвитку кореневої системи. Вирощування органічної розсади передбачає також і природні засоби захисту рослин. Рослини обприскують біофунгіцидами: настій часнику допомагає проти попелиць і гусениць, в іншій пропорції з марганцівкою бореться з фітофторою на помідорах; деревний попел застосовують як добриво і як засіб для зміни балансу складу ґрунту; посів супутніх рослин, що відлякують шкідників (квітів календули бояться колорадський жук, попелиця, кліщі; оксамитців — довгоносик, попелиця, совка; базиліку — клопи). Вагомим методом профілактики захворювань рослин є сівозмінна та дотримання просторової ізоляції рослин. Органічна розсада потребує збалансованого поливу, наприклад, використання талої або дощової води; поливу теплою водою для запобігання стресу; застосування мульчі для збереження вологості. Завдяки цьому підтримуються оптимальний температурний режим, рівень вологості та світла. Пе-

ред висадкою у відкритий ґрунт розсаду необхідно загартувати від різких перепадів температури. Саме цей процес адаптує рослин до змін, до умов відкритого ґрунту та зменшує ризик шоку після пересадки. Екологічно чисті методи допомагають отримати сильніші рослини, здатні самостійно протистояти несприятливим чинникам. У вегетаційний період 2024 р. було проаналізовано вибірку з 200 одиниць овочевих культур (*Solanaceae* та *Cucurbitaceae*). Показник збереженості насаджень становив 75%; втрати в обсязі 25% були зумовлені комплексною дією абіотичних (посуха) та біотичних чинників. Фенологічні спостереження виявили найвищу скоростиглість у перцю солодкого сорту «Леся Жовта» (українська селекція), що характеризувався надраннім початком плодоношення. Окремим етапом роботи став порівняльний експеримент щодо впливу типу удобрення на продуктивність *Capsicum annuum*. В ідентичних умовах інсоляції та агротехніки порівнювалися дві групи рослин: Група А, де застосовувалося комплексне мінеральне добриво (NPK 20:20:20), та Група Б, яку обробляли органічним біостимулятором (екстракт лушпиння *Allium cepa*). Результати дослідження засвідчили, що обидві групи продемонстрували тотожні біометричні показники розвитку вегетативної маси та ідентичну врожайність (2–3 плоди/росл.). Це експериментально підтверджує гіпотезу, що застосування органічних стимуляторів забезпечує виробничу ефективність на рівні синтетичних аналогів, гарантуючи при цьому екологічну чистоту продукції. В 2025 р. експериментальну базу було розширено до 300 од. Ключовою особливістю цього етапу став перехід на замкнений цикл відтворення: 100% посівного матеріалу солодкого перцю становить насіння власної репродукції, що успішно пройшло етапи стратифікації та пікірування. Органічне землеробство також ідеально поєднується з вирощуванням корисної і смачної мікрозелені, що є чудовою інвестицією в майбутнє здоров'я та екологію. Підхід до вирощування мікрозелені такий: відсутнє використання пести-

цидів, мінеральних добрив і стимуляторів росту. Мікрозелень не вимагає великих площ і швидко росте, ідеально підходить для локального виробництва, включно з домашнім і лабораторним середовищем, це і робить її справжнім суперфудом сучасного органічного землеробства.

Органічне землеробство передбачає максимальне збереження природної структури ґрунту, його біологічної активності та родючості. Одним із ключових елементів сталого і успішного ведення сільського господарства є застосування глибокорихлення — агротехнічного заходу, що допомагає досягти глибокого розпушення без порушення верхнього родючого шару. Глибокорихлювач, який використовувався у дослідженні, має конструкцію плоскоріза, його основним робочими органами є стійки з лапами, розміщені під кутом до поверхні ґрунту, що і дає змогу проводити обробіток ґрунту на 25–30 см. Така конструкція зменшує тяговий опір, економить паливе і знижує навантаження на трактор. Агрегат не перевертає пласт, а зберігає поверхневу структуру та вологість ґрунту. Дослідження проводились в умовах Правобережного Лісостепу України на фермерських угіддях. Ґрунти в цій зоні мають значний вміст гумусу у верхньому шарі, який у звичайних умовах легко пошкоджується під час традиційної оранки. Було порівняно ефективність глибокорихлення з класичною оранкою за показниками вологонакопичення, щільності ґрунту, активності мікроорганізмів і загальної біологічної активності. Агронічними перевагами глибокорихлення є збереження гумусового шару (традиційна оранка перевертає шар ґрунту і гумус опиняється внизу, цим втрачає контакт з біологічно активними умовами, водночас, глибокорихлення цього не допускає); покращання вологонакопичення — безвідвальний обробіток ґрунту утримує капілярну вологу у верхньому горизонті; розпушування плужної підшови — щорічне використання плуга тягне за собою створення ущільненого шару на глибині 20–25 см, через який не може пробитися корінь рослини; поліпшення аерації та дренаж — до ко-

рневої системи краще надходить повітря; підвищення продуктивності — вже після першого року використання безвідвального обробітку зафіксовано стабільне зростання врожайності, причому без додаткових хімічних стимуляторів. Глибокорихлення є не просто ефективною агротехнікою, а стратегічним підходом до відновлення родючості та збереження природного балансу ґрунтів. В органічному землеробстві, де використання агрохімікатів обмежене, саме оптимізація структури ґрунту та підтримка його біоактивності стають фундаментом сталого господарювання. Раціональне використання ґрунтових ресурсів логічно доповнюється концепцією безвідходного виробництва та замкненого циклу енергозабезпечення. У цьому контексті перспективним вектором розвитку фермерських господарств стає виробництво біопалива з різних видів біомаси (рослинних решток, відходів тваринництва тощо). Такий інтегрований підхід не лише сприяє екологізації агросектору через декарбонізацію, але й виконує критично важливу економічну функцію. Зокрема, переробка відходів (соломи, гною) допомагає ефективно вирішити проблему їх утилізації, забезпечуючи енергетичну автономію господарства та нівелюючи ризики волатильності цін на енергоносії. Крім того, перехід до енергетичної диверсифікації створює додаткові джерела доходу для фермерів та стимулює соціальний розвиток сільських територій через створення нових робочих місць [4].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що органічне виробництво є перспективним стратегічним інструментом повоєнного відновлення аграрного сектору України. На основі соціологічного опитування та власних польових експериментів в умовах Правобережного Лісостепу доведено, що перехід на органічні технології є економічно обґрунтованим. Однак статистичний аналіз динаміки галузі за 2023–2024 рр. вказує на гостру потребу в антикризовому управлінні через різке скорочення сертифікованих площ (на 87%) та

кількості діючих операторів. Порівняльне вирощування *Capsicum annuum* засвідчило, що застосування біологічних стимуляторів (зокрема екстракту *Allium cepa*) забезпечує продуктивність на рівні з комплексною мінералізацією (NPK 20:20:20), а використання адаптованих сортів вітчизняної селекції у поєднанні з технологією безвідвального глибокорихлення гарантує збереження структури ґрунту та стабільність врожаїв. Доведено, що запорукою фінансової стійкості фермерських господарств в умовах

воєнного стану є впровадження технологій замкненого циклу, зокрема виробництва біопалива з аграрних відходів, що дає змогу мінімізувати залежність від енергоринку та створити додаткові робочі місця на селі. Перспективи подальшого розвитку галузі полягають у впровадженні стратегії «сталого органічного зонування» для створення безпечних агрокластерів та розширенні використання сучасних біотехнологічних рішень замість синтетичних агрохімікатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Милованов, Є. (2018). Значення органічного сільського господарства у системі розвитку сільських територій. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК*, (25), 87–98. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics.2018.25.087>.
2. Гетьман, А. П., Ігнатенко, І. В., & Корнієнко, В. М. (2016). *Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні* (А. П. Гетьман & М. В. Шульга, Ред.). Харків: Право.
3. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Закон України № 36 ст. 275. (2018). (Україна). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>.
4. Фурман, І. В., & Дмитрик, В. О. (2024). Державне регулювання розвитку фермерських господарств в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-25>.
5. Будзак, О., & Будзак, В. (2025). Сучасні виклики та комплікації органічного виробництва й землекористування в Україні. *Agricultural and Resource Economics*, 11(1), 5–45. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2025.11.01.01>.
6. Резніченко, В. П., Коломієць, Л. В., & Стефанюк, С. В. (2024). Органічне сільське господарство: виклики та перспективи розвитку. *Аграрні інновації*, 23, 134–140. DOI: <https://doi.org/10.32848/agr.ar.innov.2024.23.20>.
7. Дія.Бізнес. (2022). Аналіз українського органічного сектору за 8 місяців від початку повномасштабної війни в Україні. URL: <https://surl.li/wmqzug>.
8. OrganicInfo. (2023). Органічна карта України 2023 (ЄС, NOP). URL: <https://surl.li/uuivkr>.
9. OrganicInfo. (2024). Органічна карта України 2024 (за законодавством України). URL: <https://surl.li/tiipxn>.
10. Lichtenberg, E. (2024). Collateral impacts of organic farming. *Science*, 383(6689), 1293–1294. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.ado4083>.
11. Knuth, D., Gai, L., Silva, V., Harkes, P., Hofman, J., Sudoma, M., ... Geissen, V. (2024). Pesticide Residues in Organic and Conventional Agricultural Soils across Europe: Measured and Predicted Concentrations. *Environmental Science & Technology*, 58(15), 6744–6752. DOI: <https://doi.org/10.1021/acs.est.3c09059>.
12. Willer, H., & Lernoud, J. (Eds.). (2017). *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2017*. Frick: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL); Bonn: IFOAM – Organics International.
13. Шевніков, М. Я., & Стеценко, А. Р. (2025). Вплив абіотичних стресів на продуктивність сої та шляхи їхньої мінімізації за допомогою сучасних біотехнологій. *Молекулярна генетика, селекція та біотехнологія агрокультур: досягнення та виклики: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конфер.* (с. 71–72). Одеса.
14. Стеценко, А. Р., & Орихівська, О. М. (2025). Використання сидератів у технологіях органічного землеробства. *Науково-інноваційний розвиток агровиробництва як запорука продовольчої безпеки України: вчора, сьогодні, завтра: матеріали VIII наук.-практ. конфер.* (с. 355–357). Київ.
15. Стеценко, А. Р., & Орихівська, О. М. (2025). Селекція адаптованих до умов органічного землеробства сортів рослин. *Чаргафські читання: матеріали ХХ Міжнар. наук. конф., присвяченої 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 120-річчю від дня народження Ервіна Чаргаффа* (с. 75–76). Чернівці.
16. Худобей, А. А. (2018). *Розвиток органічного виробництва як основа забезпечення екологічної безпеки АПК України* [Кваліфікаційна робота за другим (магістерським) рівнем вищої освіти: спец. 073 «Менеджмент»]. Тернопіль. нац. екон. ун-т, Тернопіль.
17. Корост, Т., Балюк, І., & Гопей, І. (2024, Листопад 6). Органічне землеробство — запорука здоров'я нації. *Вечірня Полтава*, с. 4.
18. Опара, М. (2021, Квітень 21). Відновлюють баланс у відносинах з природою. *Урядовий кур'єр*, с. 5.
19. Синицька, Д. (2022, Березень 4). *Пішов з життя відомий полтавський аграрій Семен Антонієць*. Інтернет-видання «Полтавщина». URL: <https://surl.li/kxdf1l>.
20. Пругло, Я. (2024, Жовтень 17). *Голова Котелевської громади Тетяна Корост зняла з себе повноваження*. Інтернет-видання «Полтавщина». URL: <https://surl.li/lzobjb>.

Дата першого надходження рукопису до редакції: 09.12.2025
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.01.2026
 Дата публікації: 27.02.2026